

Войтов Богдан

Науковий керівник – Альошина О. А., кандидат історичних наук, доцент

КОСМОГОНІЧНІ МІФИ ДАВНІХ СКАНДИНАВІВ І СЛОВ'ЯН: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

У цій статті показані спільні і відмінні риси у космогонічних міфах давніх скандинавів і слов'ян. У статті показано тих, хто виступав творцями світу в міфології давніх скандинавів і слов'ян. Показано місце, де відбувався процес творення, а також спосіб, який був використаний творцями.

Ключові слова: космогонія, міфологія, світ, боги.

In this article showing common features and the abolition of cosmogonic myths of the ancient Scandinavians and Slavs. The article depicts those who were the creators of the world in the mythology of the ancient Scandinavians and Slavs. A place, where the process of creation took place and also the method that was used by creators.

Key words: cosmogony, mythology, world, gods.

В наш час існує велика кількість дослідницьких робіт у яких висвітлено проблеми розуміння побудови світу у різних народів, але не дивлячись на це – міфологічні погляди зберігають у собі ще безліч таємниць, які чекають на своє відкриття і дослідження. Зміст міфологічної «картини світу» індоевропейських народів, зокрема скандинавів і слов'ян – один із них.

Історіографія представлена закордонними та радянськими дослідниками. Зокрема Афанасьев А.Н.[2;3], який досліджував слов'янське язичництво. Джонс Г. [4], яка вивчала історію вікінгів та їх культуру. Впливу міфології на повсякденне життя скандинавського суспільства досліджував Петрухін В.Я. [6]. Попович М.В. докладно описано світогляд слов'янського суспільства, виділив деякі загальні його риси з індоевропейським і німецьким світоглядами [7].

Слов'яни і скандинави належали до індоевропейської групи народів, ще за часів раннього середньовіччя вони дуже тісно спілкувалися між собою. Тому не виключено, що у їх сві-

тосприйнятті є багато спільного. Для того щоб повною мірою зрозуміти особливість світосприйняття слов'ян і скандинавів необхідно провести порівняльний аналіз їх космогонії. Під космогонією ми будемо розглядати: творців світу, місце творення та спосіб творення.

Одін, Вілі та Ве в скандинавській космогонії виступали творцями світу. За міфом вони створили землю з тіла інеїстого велетня-Йотуна Іміра. Але цікаво те, що народжені вони були велетнями. Одночасно з велетнем-чудовиськом Іміром виникла корова Аудумла, яка лизала солоні камені, і з них до кінця дня з'явилася людина. Названо його було Бурі, що означає «Батько». Про дружину Бурі нічого не сказано, але у Батька з'явився син на ім'я Бор – «Народжений». Бор мав дружину з племені велетнів Бестлу, яка народила трьох синів Одіна, Вілі та Ве. Саме вони вході певних подій стали правителями на небі й землі – богами [1, с.17–18; 6].

Отже, можна говорити про те, що світ виникав поступово, тому що ніщо не виникало на порожньому місці, кожна річ повинна була бути зроблена з чогось. Тому спочатку впорядковувався Хаос, а потім з'являлися боги, які створювали землю і все, що її населяло.

Слов'янські міфи говорять, що світ створений двома протилежними силами: добром і злом. Ім'я Бога, яким був створений світ не відомо, цілком можливо, що він іменувався просто Богом. У розумінні слов'ян «Бог» – це той, що наділяє благом [3, т.2].

Слов'янське язичництво – це система багаторівневого політеїзму, але пантеон давніх слов'ян, швидше за все ж очолювався єдиним верховним Богом, який піклувався тільки про небесне. Інші ж, боги мали своє призначення і функції по відношенню до видимих світів. Можливо, що для слов'ян Верховним Богом був все-таки Рід – творець усього живого. З часом його повноваження були розділені зі Сварогом і Дажбогом. Пізніше Перун поєднав у собі функції цих богів (народження всього живого, творця Всесвіту, давача благ, громовержця і покровителя воїнів).

Таким чином, у слов'янських космогонічних міфах ми бачимо, за словами М.В. Поповича, архаїчний сюжет діставання землі з дна моря, тобто поділу землі і неба, виникнення чотирьох сторін світу, які упорядкували його. Новим елементом тут поставав «помічник» бога, який уособлював у собі темні сили. Таким помічником найчастіше виступав диявол (сатана, чорт), а також

могли бути і водоплавні птахи – качки, чорний і білий гоголі і т.д. Християнським є образ диявола, але як правильно зауважив М.В. Попович, в християнстві диявол не має ніякого відношення до творіння світу, ще в дохристиянський час персоніфіковані темні сили були причетні до акту творення світу [7, с. 124].

Давніми слов'янами одночасно з виділення пари полюсних понять завжди брали до уваги їх відносність. У цьому сенсі перемогу доброго начала над умовно злим О.С. Осипова розуміє, як упорядкування нижчої структури більш вищої та відновлення гармонії у співвідношенні різних рівнів єдиної світобудови. Зло, мислилося слов'янами як таке, що порушує гармонійний порядок речей і тому перебувало в боротьбі з більш високим, творчим і впорядковуючим світ божественним началом. У той же самий час це ніби, при внесенні свого вкладу в світобудову, набувало позитивного значення [5].

Звідси можна зробити висновок, що як в скандинавській, так і в слов'янській космогонії світ створювався спільними зусиллями. У скандинавській міфології світ спільно творять боги-брати, а в слов'янській бог і його помічник.

Якщо говорити про місце творення світу, то в космогонії слов'ян і скандинавів спостерігалися деякі відмінності, але було дещо і спільне.

На самому початку часів, за скандинавською міфологією, була тільки сяюча безодня Гіннунгагап. Рівновисокий дає їй іншу назву – Ніфльхейм («Світ темряви»). У середині вирував потік, який називається Киплячий Котел, а з потоку випливали десять річок з похмурими іменами – «Люта», «Холодна», «Вовчиця», «Буря», ще одна текла біля самих воріт пекла – Хель. Але раніше холодної Безодні, розташованої десь на півночі, на півдні існувала Країна вогню – Мусспель (або Муспельхейм), де «все горить і палає» [1, с.15–16; 6].

Як справедливо відмітили В.Я. Петрухін та Г. Джонс космогонія скандинавів нагадує про сувору природу Скандинавського півострова: довга темна і холодна зима, гейзери, що б'ють із землі киплячою водою і паром і т.д., тому не випадково зіткнулися початкові області холоду і спеки. Потоки, які несуть свої отруйні хвилі зі світової безодні, захолонуло на холоді, отрута виступила з них росою і перетворилася на іній, який заповнив безодню на півночі. Але південніше йшли дощі і дули вітри, а там, куди залітали іскри з Мусспеля, було тепло і сухо. Іній став танути

від проникаючого з півдня теплого повітря, із стікаючих крапель і бризок крижаного потоку Елівагар («Бурхливі хвилі») виник Імір. Недарма інше його ім'я – Аургельмір, «шумлячий в потоці» [4; 6, с. 71–72].

У космогонії слов'ян світ створювався з води, або в небі, також часто вода і небо змішувалися, і світ творився в повітряному «море-Окіяні». Вода у давнину вважалася причетною до творення. Тому й не дивно, що слов'яни шанували воду, як стихію з якої утворився світ. А земля, за їхніми віруваннями, виплила з моря. Слов'яни в період язичництва поклонялися водним божествам, закликали їх у своїх клятвах, подружній обітниці, очищалися водою, як священною стихією. Вони промовляли молитви над водою, ворожили на воді і отримували знамення про майбутнє. До озер, річок і криниць язичники ставилися, як до живих істот, здатним відчувати, розуміти і висловлюватися людською мовою [3, т. 1; 6; 8].

Особливий статус у слов'янському язичництві надавався – небу. А. Н. Афанасьєв підкреслював, що небо як вмістилище світлого початку – світла і тепла – обожнювалося у всіх народів. У слов'янських змовах говориться: «Ти, Небо, чуєш, ти, Небо, бачиш» [3, т. 1, с. 62].

Слов'яни обожнювали світле небо, як пише О.С. Осипова, яке вони відрізняли від повітря. Тверде небо знаходиться за повітрям – це житло світла і цілющого дощу. Між землею і небом лежить простір, де діють в боротьбі небесні істоти. Воно одухотворене вічним диханням. Тому можна сказати, що у слов'янському язичництві не було однозначного розуміння повітряної стихії, її розуміли і як стихію, і як божественну опору [5].

Виходячи з вище сказаного, можна припустити, що у слов'янській міфології відбувся своєрідний синтез двох стихій: морської і повітряної. Звідси і розуміння неба як повітряного моря, по якому плавають у човні як боги, так і світила. Вода, яка протікала на землю у вигляді дощу, дуже важлива для хліборобів, також як і тепло і світло. Звідси і їх об'єднання. У різних мовах небо, дощ і вода мають спільне найменування.

За словами М. Н. Шахновича, сказання про двох братів Савота і Сатанаїла – це давня віра слов'ян у Білобога і Чорнобога, які як у всіх землеробських народів, уособлювали боротьбу двох сил – світлої і темної, доброзичливої і ворожої людини, – однак це твердження він піддає сумніву [9].

Скандинави і слов'яни трактували по різному спосіб творення світобудови. У скандинавській космогонії світ створюється з тіла убитого велетня – Іміра. Цей міф сягає своїм корінням до індоєвропейської міфології. Так, згідно Вед, всесвіт виник з тіла первозданної людини Пуруші. Вчені вбачають у цьому якусь ритуальну жертву, що сприяло довгому, сталому існуванню світу.

М.Н. Шахнович у своїй книзі писав, що таємнича всемогутня природа, перед якою людина відчувала свою безпорадність, представлялася їм такими ж істотами, як вони самі, частини якої уподібнювалися тим чи іншим елементам всесвіту. Первозданні велетні Пуруша, Імір, Пань-гу і т.д. були тотемами, в образах яких уособлювалася навколишня природа [9].

Міфи про перетворення частин тотема в предмети або явища природи виникли, як пояснення, чому частини людського тіла і навколишнього світу мають однакові назви. Колись існувало одне слово для голови і неба. Тому в індійських міфах небесний світ створений з черепа Пуруші або Брами, у скандинавських з черепа Іміра і т.д. Слова «око», «сонце», «місяць» позначалися одним словом, сонце вважалося оком денного неба, місяць – оком нічного [7; 9].

Слов'янська космогонія говорить про протилежне, світ створював сам Бог з піску, який дістав диявол з морського дна. Бог, б'ючи своїм молотом, створює собі воїнство, своєрідну дружину, за допомогою якої він буде керувати світобудовою. Сатана повторює дії Бога і ударами у священний камінь створює безліч демонів. Так розпочинається боротьба між добром і злом. Існування світу складалося у цій нескінченій боротьбі. Але також присутній мотив виникнення світу з тіла убитого бога.

Таким чином, скандинавський міф про творення світобудови багато в чому копіює індоєвропейський, у слов'янській космогонії збереглися тільки його відгомони.

Отже, як у скандинавській, так і у слов'янській космогонії світ створювався спільними зусиллями. У ролі головних богів виступають відповідно Один і Перун, які узяли на себе функції пратворця землі і людей. На місце творення світу у скандинавській космогонії повністю впливала навколишня природа, у слов'ян вплив навколишньої природи доповнений основним видом діяльності людей – заняття землеробством – тому і місце творення світу у них відрізнявся. Спосіб творення всесвіту у скандинавів відображав стародавню індоєвропейську міфоло-

гію: світ творився з тіла вбитого Іміра. У слов'ян світ творився шляхом діставання мулу (піску, землі) з моря, але також присутній відгомін індоєвропейського міфу про творення світу з тіла вбитого Пуруши.

Список використаних джерел та літератури:

1. «Младшая Эдда». /Изд. подгот. О.А. Смирницкая, М.И. Стеблин-Каменский. – Санкт-Петербург: Наука, 2006. – 138 с.
2. Афанасьев А.Н. «Живая вода и вешее слово» / А.Н. Афанасьев. – М.: Наука, 1988. – 512 с.
3. Афанасьев. А.Н. «Поэтические воззрения славян на природу» / А.Н. Афанасьев. – В 3-х т. М.: Наука, 1995. – 389 с.
4. Джонс Г. «Викинги. Потомки Одина и Тора» / Пер. с англ. З.Ю. Метлицкой / Г. Джонс. – М.: Наука, 2003. – 445 с.
5. Осипова О.С. «Славянское языческое миропонимание (философское исследование)» / О.С. Осипова. – М.: Наука, 2000. – 60 с.
6. Петрухин В.Я. «Мифы древней Скандинавии» / В.Я. Петрухин. – М.: Наука, 2001. – 464 с.
7. Попович М. В. Мироззрение древних славян / М. В. Попович. – Киев: Наукова думка, 1985. – 167 с.
8. Топорков А. «Вода. Родина» / А. Топорков. – М.: Наука, 1994. – №1. – С.108–111.
9. Шахнович М.Н. «Первобытная мифология и философия» / М.Н. Шахнович. – М.: Наука, 1976. – 240 с.